

HÄN ON KAUAN JO KUOLLUT — ITÄSUOMALAINEN PARTISIIPPI-ILMAUS

Osisissa savolais- ja kaakkoismurteita tavataan erityisesti *kuolla*-verbistä *olla*-verbiin liittyvää aktiivin 2. partisiippia predikaatiiviadverbiaalin funktiossa: *on kuollut* 'on ollut kuolleen'. Ilmauksen merkitykseen sisältyy siis perfekti, vaikka *olla*-verbi on preesensissä. Vastaavasti *oli kuollut* saa merkityksen 'oli ollut kuolleen'. Ilmiöön on eteläsavolaismurteiden osalta kiinnittänyt huomiota Mielikäinen (1978: 115). Hänen mukaansa tässä rakenteessa on aiemmin ollut vallalla essiivimuotoinen partisiippi (*kuollu(n)na* ~ *kuolna* ~ *kuolla*), joka on myöhemmin saanut rinnalleen nominatiivipartisiipin.

Seuraavat poiminnat havainnollistavat rakenteen käyttöä murteissamme. Eri lähteistä poimittujen esimerkkien transkriptiota olen karkeistanut; tapaukset, joissa ei ole lähdemainintaa, ovat omista kenttämuistiinpanoistani.

Itäiset savolaismurteet

KUUSIJÄRVI se *oj* jo *kuollut monta vuotta*; se *on kaovan aekkoo kuolu* | LIPERI tuon kolomanen talo ”emäntä va se nyt *oj* jo *monta vuotta, kymmenii vuosii kuollunna* | KESÄLAHTI velmies *on kuollut jo pitkää*; yheksänkymmenev vanhana *kuol ja kolme neljäkymmentä vuotta on kuollu*; johan se *on* se *pajar pitkään kuollu*.

Savonlinnan seudun välimurteet

SAVONRANTA sekkii *on* nyt *kuolluk kauvan* (SKNA 8941: 1); nyt *on* tuota, *kymmenev vuotta jo kuollu*; *kakskymmentä vuotta se on, kuollun* nyt juhannukse eilä *kuol* (SKNA 8935: 2); se *oj* jo *pitkään kuollu*, sekkii | ENONKOSKI tässä *ol* siirtolainen, noh nythää se *oj* jo tuota *kolomise*, joha se *ov viis vuotta o kuollu ol* (SKNA 3522: 1); se *eij oom monta kymmentä vuotta kuolu* | KERIMÄKI se *oj* jo *kuollup pitkää* sekkii ’immeine (SKNA 8515: 1) | PUNKAHARJU yks Heikki Makkoänen, se *on* nyt jo *kuollup pitkään* ni — | SÄÄMINKI [metsänkätköstää] piästäjäm mie kyllä tiesin. se *on kuolluj* jo *kymmeniä vuosia*; johan ne *on, kuolleet* ne vanhemmat *pitkä aikoo*; se ei oos se Selma, *oiskohav vielä viittä vuottakaak kuollus* se viimenem minijä mikä siinä *ol*; se nyt *on, jonniiv vuoven kuollu*.

Etelä-Savon murteet

KANGASNIEMI se *oj* jo, *kolomattatoista vuotta on kuollunna* (Mielikäinen 1978: 115) | MÄNTYHARJU ne *tahtoo ollan nii kauvan kuolluna* (mp.); hänki *on kuolluj* jo *vuosia kymmeniä* (MA Pentti Suihkonen 1974) | RISTIINA joha se *o, kakskymmentäkolm vuotta kuolna* (Mielikäinen mp.); minun isä *on kuollu yli*

▷

kakskymmentä vuotta | ANTTOLA joha se nyt *o pitkää kuolna* (Mielikäinen mp.) | JUVA isä *on kuollunna neljäkymmentäneljä vuotta* (SMSA Arvo Inkilä 1938) | SULKAVA joha se *on nyt jo, olla pitkää ku se oj jo, olla pois min en oon nyt kuulla mittääs siitä sen enempee. kuolla jo aekojaa, monta kymmentä vuotta jo; eokko om puol'kymmentä vuotta kuolla* | MIKKELI tiältä Vanhammäestä yks – – Tanel Ruutti niminem mies se *o nyt kuollu jo joitaev vuosija se* (Mielikäinen 1980: 6).

Pohjois-Savon murteet

LAPINLAHTI sehän nyt *on kaovaj jo kuollunnaek* Kuikka (MA Esko Rautkorpi 1969–70) | SIILINJÄRVI ja se *on nyt kuolluj jo kolomas, kolomattakymmentä vuotta; kuollu se oj jo aenakiin nuin, kuuskymmentä vuotta jo* (Heliö 1989: 70–71) | KUOPIO minu²äet *on nyt kuolluk kolomekymmentä vuotta tänä syksynä* (Lyytinen 1968: 21) | KANGASLAMPI isä sen *on kuolluj jo, toistakymmentä vuotta* | RANTASALMI isä *on kuolluna, paljonko se ol sanoppas Lempi on kuolluna jo, viiettä, viiättäkymmentä vuotta.*

Keski-Suomen murteet

LAUKAA miehen *on kuolluk kakskymmentäyks vuotta* (MA Pentti Suihkonen 1972–73).

Kaakkoismurteet

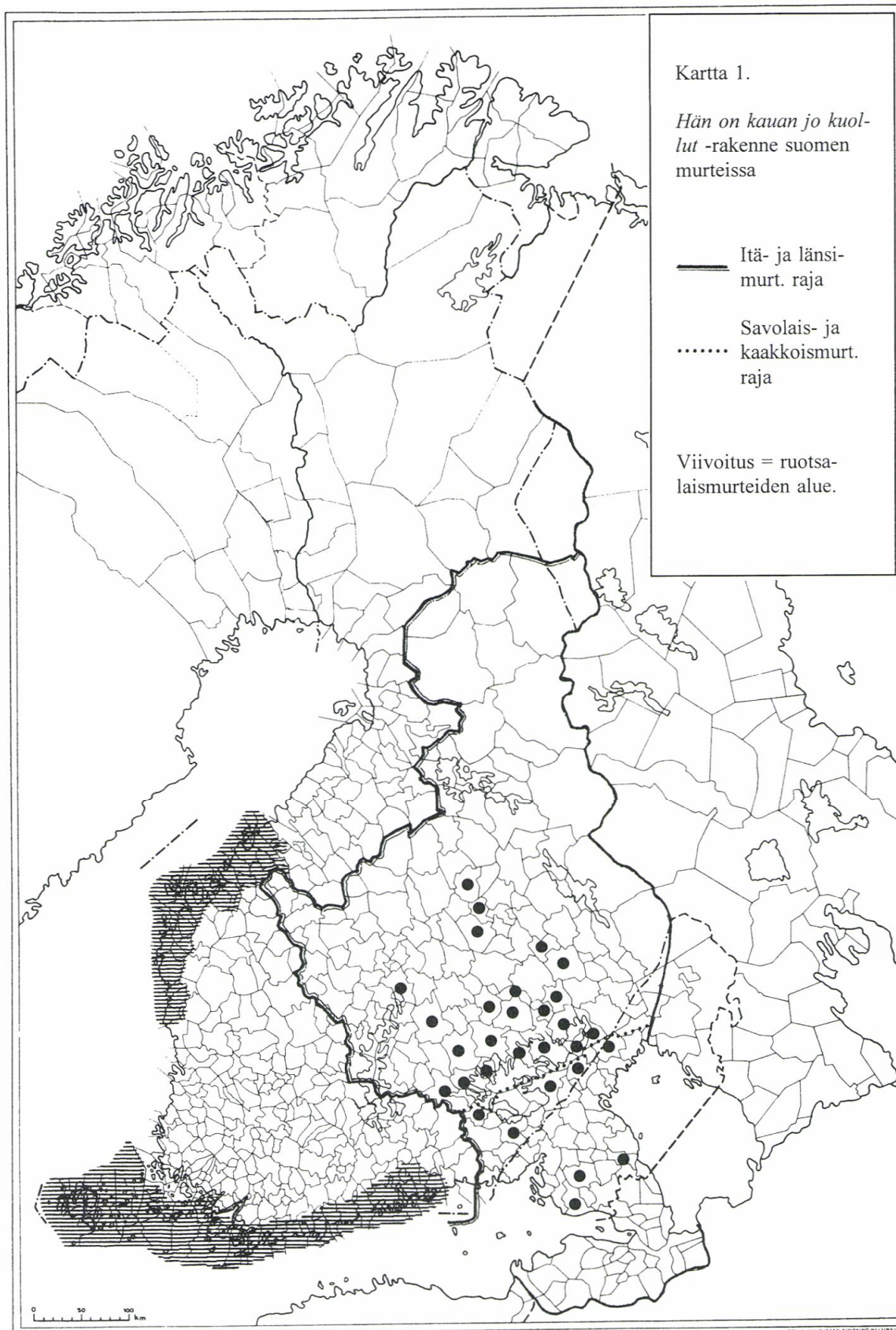
UUKUNIEMI mies *on kuollup pitkää jo* (Leskinen 1963: 272); hiä *om pitkäe kuollu* kans se Laena (MA Sirkka Tuunanen 1969–70); se *on kuolluj jo varsin kymmenen toistakymmentä vuotta* | SAVITAIPALE ne *oj jo vuosia kuolleet* (SMSA Veikko Ruoppila 1955) | LAPPEE *mite monta vuotta se nyt o kuollunnaa* (SMSA Veikko Ruoppila 1950)

| RUOKOLAHTI se *oj jo jonkuuv vuuvve kuollut* (MA Kari Toiviainen 1979) | SAKKOLA Antti *o kuoltu noi kaheksa tai yheksä vuotta; heä olkii kuolt jo monta vuotta* (SMSA Lauri Hakulinen 1921) | MUOLAA *kui kauva se issäis o kuolt nyt?* (Ruoppila 1955: 136) | UUSIKIRKKO *appekii koht neljäkymment vuotta taitaa olla kuolt; joha se häne mieheekii kauva aikaa o kuolt* (MA Mirja-Liisa Heininen 1969–70).

Esimerkkejä on kattavimmin Etelä-Savon ja Savonlinnan seudun murteista; näiltä alueilta rakenteen piiriin kuuluvat lähes kaikki pitäjänmurteet. Tietoja on lisäksi näiden lähimmästä naapurustosta Pohjois-Karjalasta, Pohjois-Savosta, Keski-Suomesta sekä kaakkoismurteiden pohjoisreunalta ja etelämpää Kannakseltakin. (Kartta 1.) On mahdollista, että todellinen levikki-alue on vielä hieman laajempi erityisesti itäisten ja pohjoissavolaisten murteiden puolella, rakennehan ei välttämättä vielä muutamien tuntien mittaisissa näytteissä tule lainkaan ilmi. Esimerkiksi Lauseopin arkiston murreteksteissä, joita on 132 pitäjstä (noin tunti jokaisesta), ei esiinny yhtään mainitunlaista partisiippi-ilmausta. Niissäkin murteissa, joista olen esimerkkejä löytänyt, esiintyy rinnalla yleiskielen mukaisia rakenteita *hän on kuollut kauan* (~ *aikoja* ~ *kymmenen vuotta*) *sitten; hän on ollut kuolleena kauan*. Nämä ovat usein tavallisempia kuin *hän on kauan kuollut* -ilmaus.

Erikoinen partisiipin käyttö on kiteytynyt nimenomaan *kuolla*-verbiin; muista verbeistä olen merkinnyt vain muutaman esimerkin: JUVA *em miekää oop pitkää kuulla*; PARIKKALA *a mie ku en hänen tulluusam muistak kyl se on tullut jo pitkää* (SKNA 604: 1).

Mielikäisen mukaan (1978: 115) liitotempuksissa on jo varhain käytetty



rinnakkain alkuperäistä *t*-loppuista 2. partisiippia ja essiivimuotoista partisiippia. Nämä muodot ovat vaihdelleet predikatiivin ja predikatiiviadverbiaalin tavoin (*hän on kuollut* ~ *kuollunna*). Rakenne *hän on*

kauan kuollunna olisi siten eräänlainen jäännös essiivin vanhasta funktiosta. Tämä käsitys sopii ennestään tuttuun teoriaan liitotempusten synnystä (esim. Itkonen 1966: 282–284; Hakulinen 1979: 248). Itkonen

(mts. 282–283) selittää partisiipin perfektin tarkoittavan tilaa, johon subjekti on joutunut. Itämurteisessa lauseessa hän on *syönnä* 2. partisiipin alkuperäinen merkitys on nähtävissä erityisen selvästi: partisiippi on predikatiiviadverbiaalin tehtävässä ja ilmoittaa subjektin olevan »syöneessä» tilassa. Larjavaara asettaa koko teorian kyseenalaiseksi (1995: 133–134). Hän vertaa toisiinsa lauseita *hän on jo syönyt kotona* ja *hän on jo syöneenä kotona* ja tähdentää — ehkä liikaakin — niiden semanttisesti ja syntaktisesti ratkaisevaa eroa. Hänen mukaansa suomen syntaksi ja tempussemantiikka tuskin on näin tuntuvasti poikennut nykyisestä savolaisen essiivipartisiipin syntyaikoina, 1 000–700 vuotta sitten.

Rakenteesta *hän on kauan kuollut* on esimerkkejä jo vanhoissa kansanrunoissa. Kerimäeltä on 1825 merkitty säkeet *Viikon on vipuinen kuollut, Kauan untelo katonna* (SKVR VI:1, 117; Sjögren), ja Joroisista on puolestaan vuodelta 1884 saman runon toisinnossa *Jo on viikon Vipunen kuollut, Kau’an Antero kadonna* (SKVR VI:1, 118; A. Kinnunen). Ilmiön iästä antaa viitteitä sekin, että vastaavanlaisia lauseita tavataan eri puolilla karjalan kielialuetta. Esimerkkejä:

PAATENE toatto *on d’o kuollun kymmenž vuoži* [sanatarkasti »Isä on jo kuollut kymmenes vuosi«] (KKSA Aulis Oja-järvi 1944) | TIHVINÄ *ka, en tiä ääjägö vuotta lienöö. kuolluon jo tämä; ka jo äijä, vuotta lienöö tuaš kuolluon* (Rjagojev ja Jeskanen 1994: 190) | KUUIJÄRVI *yks om kuolnu. dvacat’pat’ let om kuolnu* [»Yksi on kuollut. Kaksikymmentäviisi vuotta on kuollut«] (mts. 413).

Hän on kauan kuollut -partisiippi-ilmauksen levikkialue suomen murteissa osuu vanhalle karjalan ja savon kielirajal-

le. Se on tyypillinen erityisesti savolaisalu-
een kaakkoisosien murteille, joiden karjalainen pohjaväri on vielä nykyäänkin näkyvissä. Levikistä voikin uumoilla, että ilmiön juuret ovat idässä. Lähempi tarkastelu paljastaa, että sekä morfologisesti ja semanttisesti tälle läheinen rakenne löytyy venäjän kielestä.

Venäjän läntisissä ja luoteisissa murteisissa käytetään predikatiivista gerundia osoittamassa olotilaa, joka on seurausta aiemmasta toiminnasta. Kun kyseessä on preesens, olotila osoitetaan ilman kopulaa, esim. *prihodim – vsja palatka razobravši* ’tulemme – koko telttä hajotettu(na)’. Useimmiten predikatiivin funktiossa ovat perfektiivisen aspektin gerundit, sillä toiminta, jonka seurauksena on esineen tietty olotila, on yleensä päättynyt, loppuunsuoritettu. (Kuznecov 1973: 193–194; Avanesov ja Orlova 1964: 192.) Gerundimuotoja käytetään liittopredikaattien nomini-osana: *On davno rjahnufšys’* ’Hän kauan sitten seonneena (seonnut)’, *S teh por ruki opušši’* ’Siitä asti kädet turvonneina’. (Šapiro 1953: 168.) Kuz’minan mukaan (1993: 142–143) tällaisia muotoja esiintyy keski-venäläisten murteiden länsiosissa ja pohjoisvenäläisissä murteissa eli Laatokan–Tihvinän murteissa, osissa Äänisen murteita, Valkeajärven murteissa, osassa Vologdan–Kostroman murteita sekä etelävenäläisellä alueella. Hän mainitsee mm. esimerkin *On davno pomerši* ’Hän kauan (sitten) kuolleena’ ja toteaa, etteivät tällaiset -ši-loppuiset muodot ole gerundeja vaan partisiippeja.

Suomen itämurteiden *hän on kauan kuollut* -rakenne näyttäisi siis täysin vastaavan venäläismurteiden rakennetta, suomalais-karjalaisella taholla siihen vain kuuluu kopulana toimiva *olla*-verbi. Ilmiön lähtökohdat selittävät myös sen, miksi rakennetta esiintyy nimenomaan *kuolla*-verbin yhteydessä: siihenhän mitä tyypillisimmin sisäl-

tyy loppuunsaatetun toiminnan merkitys (vrt. myös *kyl se on tullut jo pitkää*). Rakenteen venäläisperäisyys ei kuitenkaan kumoa mm. Mielikäisellä (1978: 115) esiintyvää käsitystä siitä, että suomen liittomuotojen partisiippi olisi aikojen kuluessa syntaktiselta asemaltaan eriytynyt predikatiiviksi ja predikatiiviadverbiaaliksi. Juuri verbistä *kuolla* tavataan eri murrealueilta konsonanttivartaloista *kuollu(n)na*-partisiippia, joka predikatiiviadverbiaalina määrittää *olla*-verbin liittomuotoja:

SULKAVA *on se olla, olla kolomekikkymmentä vuotta vissiin kuolluna* jo || LAPPEE vanhempi poika *o olt kuollunna* jo *kakskytneljä vuotta* (MA Marja Pekanheimo 1973) | VIROLAHTI *ei niin kovimonta vuotta o ollu kuollunna* (MA Raija Lehtinen 1972) || NIVALA Arvi vainaa *on olluk kuollunna* jo *kauvan* (MA Anja Vähäaho 1974–75) | KÄRSÄMÄKI [mies] *on olluj* jo *nelijä vuotta kuollunna* (MA Anja Vähäaho 1972).

Tällaisia konsonanttivartaloisia essiivimuotoja mainitsee Ojansuu lounaismurteistakin (1904: 148). Vaikka *hän on kauan kuollut*-rakenteessa aluksi olisivatkin vallinneet essiivimuotoiset partisiipit, nykymurteissa rakenne voi sisältää minkä partisiippivariantin tahansa (*kuollut* ~ *kuolt* ~ *kuoltu* ~ *kuollu^x* ~ *kuollu* ~ *kuollu(n)na* ~ *kuolna* ~ *kuolla*); partisiippi voi olla monikollinenkin (*kuolleet*).

Hän on kauan kuollut-rakenne on ilmeisesti länsi- ja luoteisvenäläisistä murteista ensin tarttunut karjalan kieleen, josta se on edelleen periytynyt suomen itämurteisiin. Mikäli rakenne on kuulunut muinais-karjalaan, mihin sen nykyinen levikki näyttäisi viittaavan, se on kulkeutunut jo keski-

ajalla Laatokan suunnasta Etelä-Savoon. Suomalais-karjalaisella taholla *hän on kauan kuollut*-ilmauksessa eniten huomiota herättää se, ettei *olla*-verbi ole partisiipin perfektissä (*hän on ollut kauan kuollut*). Tämä erikoisuus näyttäisi saavan selityksensä suoraan rakenteen venäläisestä vastineesta, jossa *olla*-verbiä ei käytetä. ¹■

MARJATTA PALANDER

Joensuun yliopisto, Suomen kielen laitos,
PL III, 80101 Joensuu

Sähköposti: mpalander@joyl.joensuu.fi

LÄHTEET

- AVANESOV, R. I. – ORLOVA, V. G. 1964: Russkaja dialektologija. Nauka. Moskva.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HELIÖ, SEIJA 1989: *Liekkö ollu, ollu^x vae ollunna?* Aktiivin II partisiipin edustuksesta Siilinjärven murteessa. Pro gradu -työ. Joensuun yliopiston suomen kielen laitos.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. WSOY, Helsinki.
- KKSA = Karjalan kielen sana-arkiston koelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- KUZ'MINA, I. B. 1993: Sintaksis russkih govorov v lingvogeografičeskom aspekte. Moskva.
- KUZNECOV, P. S. 1973: Russkaja dialektologija. Prosveščenie. Moskva.
- LARJAVAARA, MATTI 1995: Savon *-(n)na*-supiini. – Marjatta Palander (toim.), Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäiväksi s. 132–141. Studia Carelica Humanistica 6.

¹ Kiitän professori Muusa Savijärveä ja muita Joensuun yliopiston venäjän kielen tutkijoita avusta, jota olen saanut venäjän kielihistoriaa koskevien tietojen hankinnassa.

- Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, Joensuu.
- Lauseopin arkiston kokoelmat. Turun yliopisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Turku.
- LESKINEN, HEIKKI 1963: Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria I. Konsonantit. SKST 275. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LYYTINEN, KRISTIINA 1968: Aktiivin 2. partitiivin, *-kin*-liitteen ja yleiskielen *d*:n edustumisesta Kuopion puhekielessä. Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsingin yliopisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- MIELIKÄINEN, AILA 1978: Aktiivin II partitiippi Etelä-Savon murteissa. – Virittäjä 82 s. 101–121.
- 1980: Mikkelin murrettä. Suomen kielen näytteitä 10. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1904: Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Konsonantit. Suomi IV:2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- RJAGOJEV, VLADIMIR – JESKANEN, MATTI (toim.) 1994: Näytteitä karjalan kielestä I. Karjalan tasavallan ja Sisä-Venäjän karjalaismurteet. Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitos ja Venäjän tiedeakatemian Karjalan tiedekeskus. Joensuu.
- RUOPPILA, VEIKKO 1955: Äyrämöismurteiden äännehistoria. SKST 245. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ŠAPIRO, A. B. 1953: Očerki po sintaksisu russkih narodnyh govorov. ANSSR. Moskva.
- SKNA = Suomen kielen nauhoitearkiston kokoelmat. Helsingin yliopisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SKVR = Suomen kansan vanhat runot I–XIV. SKST 121–151. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1908–1948.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.

KUKA OSAA SUOMEA?

Kielenoppimisen tutkimuksen perimmäiset kysymykset nousivat viime lukuvuonna kerran toisensa jälkeen keskusteltaviksi kielitieteilijöiden kokoontumisissa. Soveltavan kielitieteen edustajat pohtivat Joensuussa syksyllä AFinLA:n syys-symposiumissa sitä, mistä kieli alkaa (La-

toma 1995), ja sitä, mihin se loppuu, mikä on syntyperäisten kielenpuhujien kielitaidon takaraja (Martin 1995a, ks. myös Martin 1995b). Kielitieteen päivillä keväällä Jyväskylässä samantapaiset kysymykset nousivat esiin mm. Hannele Dufvan, Urho Määtän ja Tarja Leppäahon esityksissä.¹

¹Näihin en tässä vaiheessa voi yksityiskohtaisesti viitata, koska esitelmää ei tätä kirjoitettaessa ole saatavana kirjallisessa muodossa.